

Orsani otoka Šipana

Kad se govori o arsenalima u dubrovačkom kraju¹ — u dubrovačkom žargonu »orsanima«^{1a} — obično se misli na državne arsenale u Gradskoj luci i Malom Stonu (od kojih je onaj u Gradskoj luci najstarija građevina te vrsti na području naše zemlje,²) a manje na privatne orsane »kao neizostavne pratilce ljetnikovaca dubrovačke vlastele« rasute po dubrovačkom kraju koji su ne samo spremišta za brodice, »atrace« za plovidbu i ribolov već i važni spomenici dubrovačkog građevinarstva i naše pomorske prošlosti uopće, koji u povezanosti s dvorcima čine jednu harmoničnu cjelinu u skladu sa poznatim graditeljskim postavkama starih Dubrovčana po kojima su se estetskom momentu i zakonu skladnosti morali pokoravati svi dubrovački projektanti i graditelji. Najviše ih ima u Rijeci dubrovačkoj gdje se nižu jedan za drugim s obje njene strane, zatim u Gružu, pa u Lapadu, na dubrovačkim otocima, Brsečinama i Zatonu.

Ukratko: gdje su bili dvorci, tu su bili i orsani.

Vrlo su rijetke iznimke: iako su na moru, dvorac Pucića, zatim Bonda (Majstorović), dvorac Sorgo (tzv. vila Natali) i što je posebno zanimljivo ni dvorac Vice Stjepovića-Skočibuhe u Sudjurdju na otoku Šipanu, nemaju orsane. Svi ostali pored kapele, vrta a poneki i ribnjaka, uz dvorac — više ili manje raskošan — uvijek imaju i orsan, iznad kojeg se — uz nekoliko izuzetaka — prostirala terasa na kojoj se za toplih ljetnih dana osvježavalo u večernjim satima. Naime, orsan dvorca Božidarevića u Rijeci dubrovačkoj ugrađen je u prizemlje kuće, jednako kao i u samostanu u Rožatu, dvorcu Bona u Mokošici i nekim drugim... orsan u Čajkovićima je sagrađen uz kuću, a na izvoru Rijeke dubrovačke kao i u dvorcu Mirinovo na ušću Rijeke dubrovačke kao samostalni objekt, i slično.

Šipan se posebno ne spominje, kao ni drugi dubrovački otoci ukoliko se ne shvati da je pod onim uobičajenim »a često i na otocima« sadržano i njihovo postojanje na tim djelićima dubrovačke teritorije, okruženim sa svih strana morem. Međutim, odmah valja kazati da je na Šipanu bilo desetak orsana, a toliko ih se ne može zbrojiti — osim Rijeke dubrovačke — ni na jednom drugom užem području bivše Dubrovačke Republike pa već i sam taj detalj govori u prilog potrebi da se o njima određenije govori, iako se u izvorima vrlo rijetko nailazi na podatke o njima, zbog čega je o orsanima do sada malo i pisano.³ A ni u pučkoj predaji o orsanima nema mnogo detalja: mnogo manje nego bi se očekivalo s obzirom da mašta otočana i pomoraca i cko manje značajnijih stvari često isplete brojne i fantastične priče. A potreba da im se spomen sačuva tim je veća što su upravo orsani česta meta utilitarističkih koncepcija bilo zbog komercijalnosti ili zbog »shvaćanja« da oni i tako danas više ničemu ne služe pa se može i bez njih, umjesto da se u njima gleda i vidi divan sklad svih njegovih sastavnih dijelova sa zdanjem dvorca čime se stvara ljepota koja je nad-

živjela svoje vrijeme. I zbog toga, osim nekolicine valoriziranih (što dokazuje da se oni i danas mogu korisno upotrebiti i kao privredni i kao kulturni objekti),⁴ u susretu s ostalim orsanima prva i naj-snažnija impresija odnosi se na njihovo upravo žalosno stanje koje međutim ne datira od jučer, jer se i u prošlosti o dubrovačkim dvorcima i njihovim

¹ O državnim arsenalima u Dubrovniku i Stonu pisao je Lukša Beritić govori o njima u okviru ovog rada nećemo posebno govoriti. O tome vidi Dubrovačko pomorstvo str. 285.

^{1a} Pomorski arsenal: Skup radionica za gradnju, popravak i održavanje ratnih brodova i njihove opreme, te skup skladišta za smještaj municije, opreme, goriva i hrane. Razlikuju se od brodogradilišta koje samo gradi i popravlja brodove... (Pomorska enciklopedija. Knjiga 1. Zagreb 1954. str. 211.) NE SPOMINJE SE NAZIV ORSAN.

Arsenal: 1. Tvornica za izradu ili skladište za čuvanje prodmeta naoružanja i vojne opskrbe.

2. velika i raznovrsna količina nečega,

3. Skladišta, radionice, brodogradilišta i dokovi za održavanje i popravke ratnih brodova.

(dr Bratoljub Klaić: Rječnik stranih riječi, izraza i kratica. Zagreb 1951, str. 55) NE SPOMINJE SE NAZIV ORSAN.

Arsenal: oružnica, magazin za smještaj spremljeno naročito u morskim pristaništima.

(Vujaklija: Leksikon stranih riječi i izraza. Str. 75. godina 1954: NE SPOMINJE SE NAZIV ORSAN.

Arsenal je zatvoren, pokriven prostor uz morskou obalu u kojem su se gradili, popravljali, raspremali i čuvali ratni brodovi. (dr Josip Luetić: Sto godina dubrovačkog brodarstva. Zagreb 1969. Str. 98) NE SPOMINJE SE NAZIV ORSAN.

Arsenale: brodogradilište (za ratne brodove), oružnica, arsenal...

(dr Mirko Deanović: Talijansko-hrvatski rječnik, Zagreb 1948. str. 47.

Međutim, orsani sagrađeni uz dubrovačke dvorce nisu služili za smještaj ratnih brodova već za smještaj brodice (najčešće filjuga) barki i kajica koji su bili u posjedu vlasnika odnosno dvorca i služili za njegove potrebe, jednako kao i ribarskih potrepština i druge opreme i alata potrebnog za održavanje tih brodice i ribarske opreme, pa valja razlikovati namjenu državnih arsenala od spomenutih orsana, mada se u imenu često ne pravi razlika. Naziv orsan valjalo bi shvatiti kao dubrovačku varijantu talijanske riječi ARZANA koja je — kako navodi prof. Zdravko Šundrica (u svom napisu »O dubrovačkim orsanima« u spomenici JD »Orsan« 1933-1973) u 16. stoljeću dobila na kraju — le — i postala ARZANALE, ARSENALE. U istom napisu navode se definicije te riječi iz rječnika Jugoslavenske akademije, u Mikaljinom rječniku, u Belinom rječniku te rječniku Joakima Stulića koji orsan nazivlje brodoshrana (mjesto gdje se čuvaju ili sklanjaju brodovi) što po navodu Zdravka Šundrice najbolje odgovara pojmu koji imamo o orsanima.

² Prof. Zdravko Šundrica. O dubrovačkim orsanima. Spomenica JD »Orsan« — Dubrovnik 1933-1973. str. 46.

³ Posebno su pisali dr Vinko Foretić pod naslovom »Dubrovački orsani« u »Dubrovačkom vjesniku« te prof. Zdravko Šundrica u već spominjanoj spomenici JD »Orsan« — Dubrovnik.

⁴ dr Cvito Fisković: Spomenici kulture u suvremenim uvjetima života. Dubrovački vjesnik br. 700 od 19. 3. 1964. g.

sadržajima ponekad s omalovažavanjem govorilo.⁵ Obezvrijeđavajući ih bez ikakvog stvarnog razloga (o historijskom i pomorskom da se i ne govori) mnogo ih je u ruševnom stanju, dosta ih je adaptirano u stambene i ugostiteljske objekte, neki su skraćivani zbog izgradnje ili proširenja ceste i slično, tako da ih je danas vrlo malen broj koji su sačuvali svoj prvobitni izgled,⁶ a svega dvatri i svoju raniju funkciju. A ni šipanski orsani u tome nisu predstavljali iznimku: danas ih je još svega dva koji su sačuvali svoj prvobitni izgled i funkciju, iako su jednog od njih (u uvali Vrbova kraj Suđurđa) zub vremena i nebriga za naše kulturno naslijeđe na otocima prilično načeli tako da je krajnje vrijeme da se na njega stavi ruku tim prije i više što, ako moguće i nije najstariji, svakako je jedan među najstarijim ne samo na Šipanu već i bivšem području Dubrovačke Republike.

Prvi arsenali (orsani) za koje se danas zna spominju se u 10. stoljeću: podizali su ih — kaže historija — Egipćani i Asirci uz pomoć Feničana. Grci i Kartażani grade u 7. stoljeću pomorske arsenale NEORIJE gdje su na pokrivenim vlakama popravljali brodove ili uz obalu opremali svoju flotu. Uz neorije je bila skenoteka, skladište opreme i oružja⁷ što je slučaj i sa dubrovačkim državnim arsenalima, a i dva orsana na Šipanu, sudeći po mnogočemu, imala su takova skladišta. Dubrovačka Republika imala je državni arsenal već potkraj 12. ili početkom 13. stoljeća (na mjestu današnje Gradske kafane) a 1409. godine i Mali arsenal koji se nalazio na položaju današnje Lučke kapetanije, također u Gradskoj luci.⁸ Ali ni izgradnja privatnih orsana ne zaostaje mnogo za njima: u Gružu je već u prvoj polovici 14. stoljeća bilo romaničko-gotičkih vlasteoskih kuća,⁹ a na kraju tog stoljeća i terasa,¹⁰ pa valja pretpostaviti da se gruški ljetnikovci u to vrijeme počinju i zidati, a s njima i orsani. (Na otočiću Dak-

Slika 1: Orsan u uvali Vrbova (kod Suđurđa), najstariji orsan na otoku Šipanu (danas vlasništvo Stane Vuinović)

si, po navodu Vicka Lisičara u radu »Tri dubrovačka otočića« — Dubrovnik 1935, franjevci su 1370. godine sagradili mandrač — »morsko sklonište za lađe« — a do njega i orsan »u koga su spremali barke«. Da li se u to vrijeme i na Šipanu zidaju orsani, nismo uspjeli naći potvrdu u izvorima, ali polazeći od činjenice da je 1323. godine početo sa izgradnjom samostana i crkve u Pakljenom (kraj Suđurđa)¹¹ te da je u uvali Vrbova (valle Verbova), za koju se vjeruje da je pripadala samostanskim posjedima, sagrađen orsan, sa dosta vjerojatnosti se može kazati da se ni na Šipanu ne kasni sa njihovom izgradnjom. I danas postoji put koji je vodio od Samostana do Orsana. Crkva i samostan locirani su otprilike na pola puta između uvala Suđurađ i Vrbova s time što je ova posljednja, istina mnogo manja, ali zaklonjenija od mora i vjetrova, pa mjesto za izgradnju orsana u njoj nije slučajno odabrano, a orsan je jedini objekat sagrađen u njoj. Barka je dolazila pličakom do ulaznih vrata na luk i preko drvenih klada ili oblica istezala u orsan za nevremena ili jake zime. Orsan je presvođen kamenim svodom iznad koga je bio formiran krov »na dvije vode« koji je prvobitno bio pokriven kamenim pločama i na kome je bio izrađen otvor za zračenje prostorijske. Vrata i svod na luk što se susreću u ovom orsanu, jednako kao i u drugim, nisu posebna građevinska novost, jer su se u starom Dubrovniku već u 13. stoljeću gradili lukovi iznad ulica i na njima podizale kuće ili pojedini njeni dijelovi.¹² Potrebno je primijetiti da je svod u ovom orsanu izgrađen od kamena, za razliku od većine drugih gdje je od sedre (jedna vrst šupljikavog kamena koji je vađen u Župi dubrovačkoj a od koga su zbog njegove manje težine i lakoće u obradi izgrađivani lukovi i svodovi) od koje se 1365. godine i na crkvi u Pakljenoj spominje izrada jednog luka 13. Međutim, i pored najpomnijeg traženja u dostupnim arhivskim izvorima nismo mogli utvrditi kome je stvarno orsan pripadao ni kada je izgra-

⁵ Maja Novak: Dubrovnik u 70-tim godinama 18. stoljeća. ANALI JAZU god. VI-VII Dubrovnik 1957-59. str. 267-281.

⁶ XXX Zaštita spomenika kulture i stambeni prostor. »Dubrovački vjesnik« god. II. Dubrovnik 26. VI 1951. br. 41. str. 2.

XXX »Kočnica pod lupom«. Dubrovački vjesnik br. 499 od 16. 4. 1960. g.

D. Živanović i D. Vuković: Gotičko-renesansna kuća u Sustjepanu. ANALI JAZU. God. II. str. 187-198.

dr Vinko Foretić: Dubrovački orsani. »Dubrovački vjesnik«.

⁷ Pomorska enciklopedija. Knjiga 1. Zagreb 1954. Str. 211.

⁸ Lukša Beritić: Izgradnja i utvrđivanje gradske luke. Dubrovačko pomorstvo. Str. 286-287.

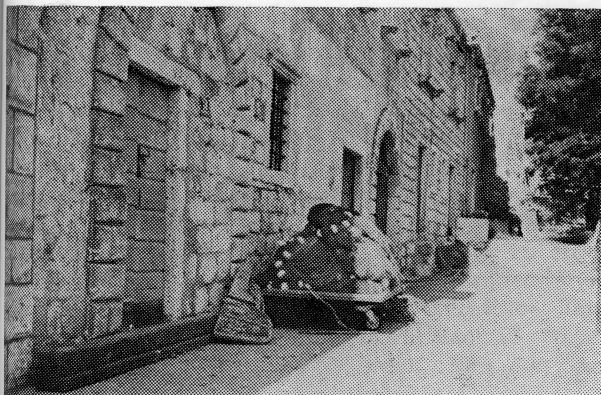
⁹ dr Cvito Fisković: Prvi poznati dubrovački graditelji. Dubrovnik 1955. Str. 77.

¹⁰ Isto. Str. 77.

¹¹ Isto. Str. 46.

¹² Isto. Str. 80.

¹³ Isto. Str. 48. Izgradnja nekog luka u sedri spominje se u Stonu već 1347. godine (isti autor str. 73) a »osobito u 15. i 16. stoljeću u Dubrovniku zidani su od sedre skoro svi svodovi, ne samo u crkvama već i u kućama i ljetnikovcima što je dalo i posebnu oznaku dubrovačkom civilnom graditeljstvu«. (isti autor na str. 65).

Slika 2: Rijedak primjer orsana u Suđurđu — između dva orsana u istoj kući nalazila se proštorija, radionica ili skenoteka (danas vlasništvo Ore Laškarin i Nikole Goravica-Bega

đen: sudeći po vanjskom izgledu zgrada koje su najbliže crkvi i samostanu ne bi se moglo kazati da su njihovi vlasnici mogli sebi priuštiti da im barka ima bolji krov nad glavom od njih samih, tim više što bi do tog orsana morali prolaziti preko crkvenih imanja, a teško je vjerovati da bi se samostanski oci s time složili. Uostalom, u knjigama šipanske jurisdikcije vrlo često se nailazi na zabilješke koje se odnose na zabrane ometanja posjeda: ... da se taj i taj (navodi se ime i prezime kao i očevo ime) ne usudi uplitati se na bilo koji način u zemlje tog i tog na predjelu ... itd. Ako ne poslušna predviđa se kazna zatvora od mjesec, dva pa i više vremena. A to se podjednako odnosi i na crkvena imanja: primjera radi na jedno imanje redovnica Sv. Marije od Kaštela (da spomenemo samo jedan između nekolicine slučajeva) gdje se također zabranjuje prolaz preko zemljišta, sječa raslinstva, pravljenje puteva, potajno napasanje stoke »e alcun altro minimo danno soto la pena di due mesi in prigione.«¹⁴ S druge strane samostanu je orsan itekako bio potreban jer je cestovna mreža u to vrijeme i na Šipanu bila vrlo slabo razvijena (a takova je i danas) pa su orsan i barka bili potreba a ne luksuz, jer se najveći dio lokalnog prometa, kao i prometa s kopnom, morao obavljati morem. (Sličan je slučaj bio i u samom Dubrovniku gdje su za pojedine pruge bile utvrđene i tarife).¹⁵ Ali, i uza sve te činjenice sve dok se one ne potkrijepe dokumentima o spomenutom orsanu potrebno je govoriti s rezervom i o vremenu njegove izgradnje i o vlasniku kome je pripadao. U knjizi »Compendio universale delli interessi della Chiesa et confraternita di Santa Maria delle Grazie di Pacogliena di isola di Giuppana a S. Giorgio«, anonimni kroničar zabilježio je uz razne podatke i mnogo detalja o imanjima i objektima koje je posjedovalo ovo bratstvo kao i one koje su imali u zakupu, ali se orsan ne spominje! Razlog što podatke o njemu ne navodi moguće valja potražiti u onome što i sam kroničar u ovoj knjizi nekoliko puta navodi: naime, ... da se za sada ne može kazati drugo osim rečenog, (ma per ora non si può dir ealtro) jer se nisu mogli naći svi registri, razne priznanice i drugi dokumenti, (ma per ora non ci riesce di trovare li detti registri) pa se i sam

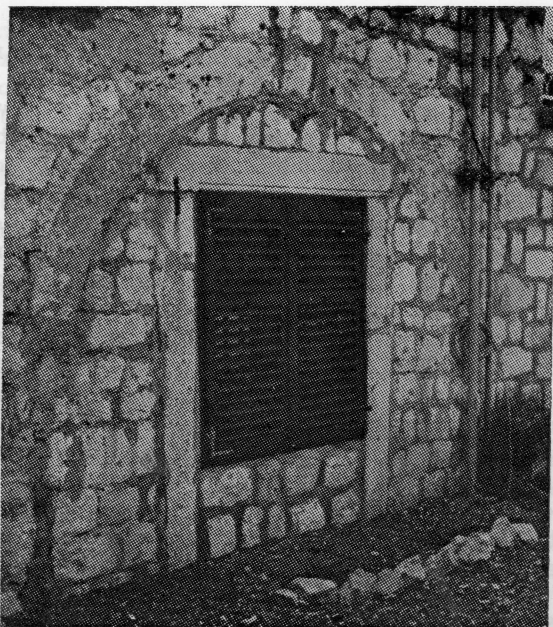
služi pretpostavkama (ma più probabile sia) ili se ograđuje (non lo sappiamo precisamente... ili.. ma non lo troviamo, ne man sapiamo), a ponekad nezabilježene detalje i druge važne događaje stavlja na dušu sucima i pisarima koji su griješili zbog neznanja ili što nisu bili dobro informirani (che quello giudice o scrivano poteva falare, non sapendo forse e non essendo bene informato). Ali, kaže dalje i to da su mnoge bilješke o ovom bratstvu izgubljene u potresu 1667. godine (si sono perse molte notizie anche della nostra Confraternita), a nadalje za vrijeme francuske okupacije Dubrovačke Republike 1808. godine: mnoge knjige koje je tražila tadašnja francuska administracija nisu bile više pronađene (nel decorso della loro amministrazione non fu ritrovata) pa nije isključeno da se među onim knjigama kojih više nema nalaze i izvori koji nas zanimaju, naime, da se negdje zagubio i dokumenat koji je govorio o ovom orsanu, ako je takav dokumenat uopće i postojao. A što se tiče njegovih dimenzija građen je za smještaj većeg plovnog objekta: filjuge, barke ili leuta: dug je 7,60 metara, širok je 3,50, a širina ulaznih vrata iznosi 2,25 metara. Karakteristično je spomenuti da je i orsan u kući vlasništva Ore Laškarin u Suđurđu gotovo istih karakteristika: duljina orsana i širina vrata su u centimetar isti, samo je ovaj posljednji nešto uža — širok je 2,25 metara kao i ulazna vrata — s tim što ovaj ima i »skenoteku«, pobočnu prostoriju. I treći suđuradski orsan u istoj kući, sada vlasništvo Nikole Goravice »Bega«, po svoj prilici bio je istih karakteristika. Zapravo, u prvobitnom stanju oba ova orsana predstavljali su jedinstvenu cjelinu i bili su (navodno) potpuno jed-

¹⁴ Diversi di Giuppana. Ser. 68, 2b. God. 1800-1808 i 1813-1814. 10. 12. 1800. str. 24.

¹⁵ dr Vinko Foretić: Lokalna plovidba u starom Dubrovniku. Dubrovački vjesnik br. 683. od 21. 11. 1963. g.

Slika 3: Nekadašnji otvor na luk zamijenjen je (u naše vrijeme) četvrtastim ulaznim vratima. Po kazivanju nekih tu je u prošlosti bio orsan, po drugima mlinica (vlasništvo Vice Milić)

Slika 5: Zamanjin orsan u Luci Šipanskoj, od prvobitnog prostranog orsana ostao je samo kameni luk ulaznih vrata (vlasništvo Iva Koporčić)

naki: oba su imala ulazna vrata na luk jednakih dimenzija, a također i izlazna vrata na suprotnoj strani orsana. A između njih nalazila se povećana prostorija (skenoteka?) sa jednim prozorom na fasadi i s manjim ulaznim vratima iz svakog orsana. Nemoguće je sada točno utvrditi kolika je bila površina te prostorije jer je orsan vlasništva Nika Goravice »Bega« pretvoren u stambeni objekat i osim ulaznih vrata potpuno je rekonstruiran, a orsan u dijelu kuće Ore Laškarin danas služi kao prolaz iz prizemlja na kat. Zanimljivo je spomenuti da su oba ova orsana sagrađena u prizemlju iste kuće: po vanjskom izgledu podsjećaju na orsan Boždarevićevog dvorca u Rijeci Dubrovačkoj s tom razlikom što su ovdje oba orsana prava dok je u Boždarevićevom dvorcu jedan otvor vodio u orsan (veliku nadsvođenu dvoranu u koju je spremna barka) a drugi je bio »izgrađen zbog simetrije jer on nema odgovarajuću prostoriju u dubini zgrade«. ¹⁶ Šteta je što su poput ovog i drugi orsani na Šipanu doživjeli istu ili sličnu sudbinu pa nije moguće utvrditi njihove prvobitne karakteristike. Naime, i u kući vlasništva Vice Milić u Suđurđu prvobitno su ulazna vrata bila na luk: po kazivanju jednih tu je u prošlosti bio orsan, po drugima mlinica za masline, ali ono što je od značaja jest da su i ta vrata bila široka 2,25 metara, pa bi bilo zanimljivo znati da li se kod spomenutih suđuračkih orsana radi o slučajnosti što im se dimenzije podudaraju ili bi se prije moglo govoriti o jedinstvenoj mjeni (suđuračkoj) po kojoj su u ovom mjestu na otoku Šipanu građeni orsani.

Sudbinu suđuračkih orsana u svemu dijele i orsani na području Luke Šipanske: samo »Sorgov orsan« (danas vlasništvo dr. Marija Selen) zadržao je u svemu svoj raniji izgled i služi prvobitnoj svrsi: na samom obalnom rubu, s nadsvođenim stropom, sa četvrtastim otvorom vrata uokvirenih

masivnim kamenim »iglama« i prostranom popločanom terasom sa prekrasnim kolonama koje su nekad držale odrinu, ogleđa se u bistrini mora lijepe šipanske uvale kao posljednji odbлесак blistave pomorske prošlosti ovog otoka. Širina njegovih vrata iznosi 2,60 metara, kao i kod drugih orsana u Luci Šipanskoj, s izuzetkom »Zamanjinog orsana« (danas vlasništvo Iva Koporčić) koji iznosi tri metra. Nažalost, to je i jedino što smo mogli izmjeriti kod orsana u Luci Šipanskoj: svi ostali »prerasli« su u stambene objekte, kakav je slučaj s nekad prostranim i nadasve lijepim orsanom pomoračke obitelji Palunko, ¹⁷ zatim kapetanske obitelji Maždin ¹⁸ (danas vlasništvo obitelji Posidel) i orsana u predjelu zvanom »cabana« (danas vlasništvo Vice Glavić) gdje jedino još ostatak kamenog luka svjedoči da je tu u našim danima završeno s vječnom pravljama i građenja brodice po čemu su šipanski protji i kalafati nekad bili poznati i cijenjeni ne samo na svom otoku već i mnogo dalje. I konačno, orsan vlasništva Iva Malovoza: služi i danas donekle svojoj svrsi, kao spremište ribarskog alata i drugog materijala, ali je izgubio sve vanjske oznake toliko karakteristične za dubrovačke orsane.

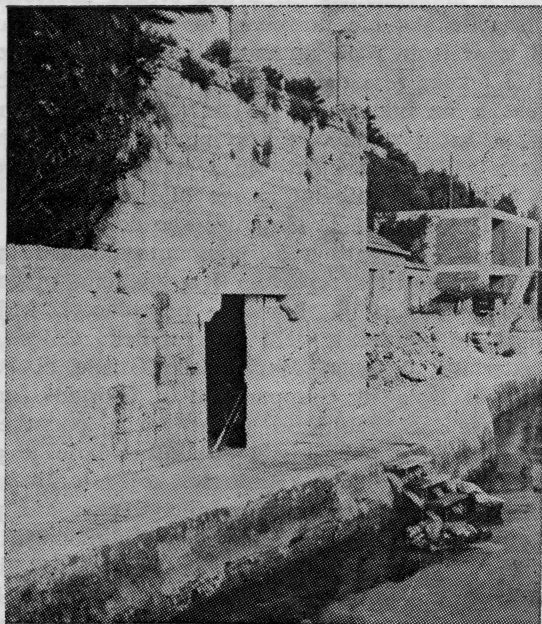
Stoljećima su se hvali šipanski orsani s vremenom i nedaćama, trajali su u prostoru i vremenu, pričali i svjedočili o našoj i šipanskoj pomorskoj prošlosti, ali se nisu odhvalili.

I u pomanjkanju arhivskih izvora i druge pisane riječi o njima preostalo je jedino da slike govore umjesto teksta i tako sačuvaju šipanske orsane od potpunog zaborava.

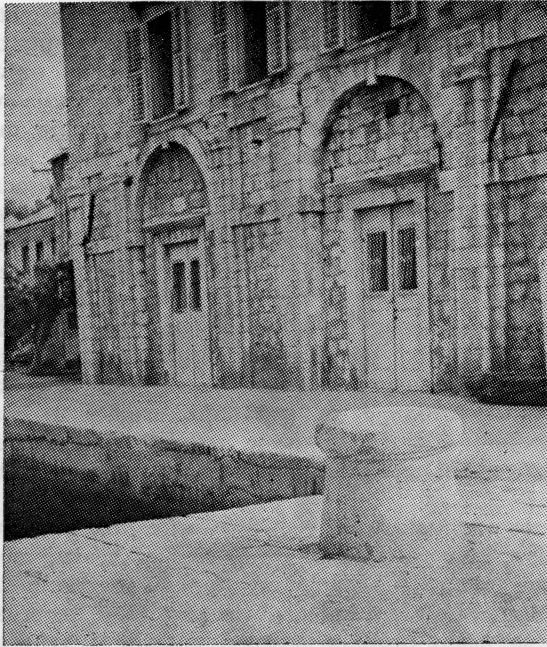
¹⁶ Ivan M. Zdravković: Dubrovački dvorci. Beograd 1951. str. 67.

¹⁷ Ruoli de Bastimenti: Ser. 56-9 DAD. Knjiga 1. str. 154 v. God. 1755.

¹⁸ Isto. Knjiga 7. str. 38. god. 1785 i Knjiga 18. str. 20. Godina 1806.

Slika 4: Sorgov orsan u Luci Šipanskoj... jedini koji nije promijenio svoj izgled i koji i danas služi prvobitnoj namjeni (vlasništvo dr. Marija Selen)

Slika 6: Orsan poznate pomoračke obitelji Palunko u Luci Šipanskoj... jedino obrisi visokih lukova ulaznih vrata svjedoče danas o njegovoj prostranosti, ljepoti i funkcionalnosti

Nekad pozornica svih zbivanja u Suđurđu i Luci, danas su šipanski orsari samo blijedi ostaci jednog življenja i jedne arhitekture kojoj su osnovni ton davali domaći majstori.

A od svih šipanskih orsana u najjadnijem stanju je onaj u Suđurđu, najveći ne samo na Šipanu već i čitavom području Dubrovačke Republike, i po mnogočemu najkarakterističniji. Spomen o njemu našli smo u arhivskim izvorima prilikom određivanja granica jednom zemljištu uz more u suđuradskoj uvali (porto di Zuppana nominato Santo Zorzi).¹⁹ Izvjesni Šiško Đurđević za života je ustupio i odrekao se prava koje je imao na jednoj zlatiči neplodne zemlje uz more na Gornjoj Glavici spomenutog otoka vlasništva crkve sv. Đurđa na temelju najma iz godine 1518.²⁰ u korist Toma Antuna Krivonosovića sa Šipana, patruna broda. Određene su i granice: pisar je uz tekst nacrtao i skicu odnosnog terena iz koje se vidi da je na istočnoj strani granica išla zidom koji se proteže do orsana. (U tekstu je navedeno arsenala). I orsan je nacrtan, što je, koliko je do sada poznato, prva slika orsana ucrtana u službenim knjigama Dubrovačke Republike. Ovaj je detalj zabilježio i Ivan Matijašević²¹ naznačivši da je orsan bio vlasništvo Marina Rafaela Gučetića, a to je poznata vlasteotoka i pomoračka porodica u starom Dubrovniku koja je imala svoje velike posjede na Šipanu kao brodove (nave i galijune u to vrijeme velike plovne jedinice za trgovačke operacije), među kojima se češće od ostalih u tom istom stoljeću spominje Sebastijan Martolica Gučetić kao brodovlasnik, a ponekad i kao voditelj poslova u ime svoje i svoje braće,²² pa je sasvim shvatljivo da su kao takovi mogli imati i svoj vlastiti škver. Naime, u Dubrovačkoj Republici pored državnih bilo je i privatnih brodogradilišta pa nije isklju-

čeno da su i Gučetići imali svoje brodogradilište na Šipanu i to upravo u ovom orsanu, u kome, ako i nisu gradili nove i velike brodove, izrađivali su manje i popravljali one sa kojima su raspolagali. Tu pretpostavku temeljimo na činjenici što osnovne značajke tog orsana omogućuju takovu djelatnost u spomenutom opsegu.

Gučetićeve orsan u Suđurđu (za koji smo uzalud u mnogim izvorima tražili vijest o godini njegove izgradnje, zidarima koji su ga gradili i drugom) sastoji se od četiri prostorije od kojih su tri djelomično ukopane u zemlju, a četvrta, najveća, bila je sazidana na temeljima čvrstog i niskog kamena obalnog ruba. Tri prostorije djelomično ukopane u zemlju, iako u jadnom stanju, sačuvale su prvobitni izgled pa nije teško utvrditi dimenzije i način njihove gradnje, dok se za četvrtu, najveću, to može tek djelomično uraditi po počecima kamenog svoda, ostacima ugaonog kamena, dijela jednog zidića na obalnom kamenju i nekim drugim indicijama.

Orsan je građen od četvrtastog tesanog kamena koji je vađen na licu mjesta i u neposrednoj blizini. Redovi su različite veličine (od 15 do 36 centimetara visine) sa uskim prilično izjednače-

¹⁹ Diversi cancellarie 133. Str. 116. God. 1548-49.

²⁰ Diversi Notarie. 2. augusta 1518. i 11. 1. 1533.

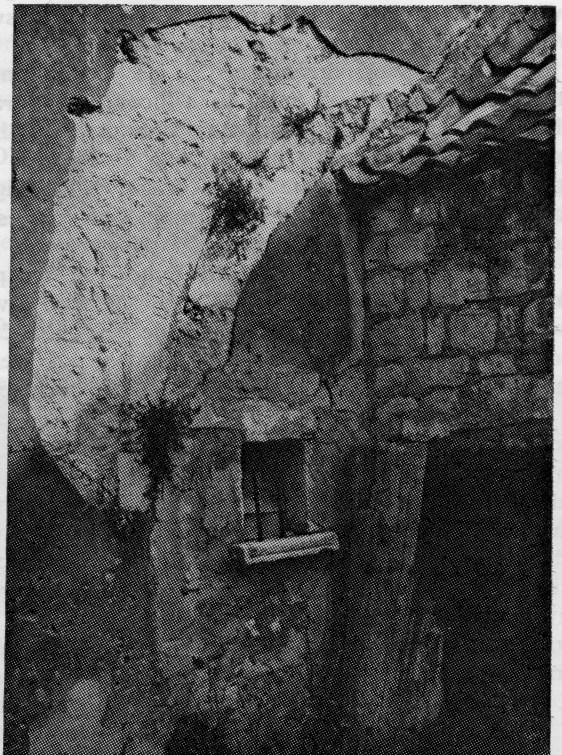
²¹ Mattei: Zibaldone, knjiga 534. str. 669. Sulla Chiesa di S. Tomaso nell'isola di Giuppana. Rukopis u Franjevačkoj biblioteci u Dubrovniku.

²² Noli e Sicurtà. Ser. 56-1. Svez. 2. Fo. 43. 50. 5. 1585.

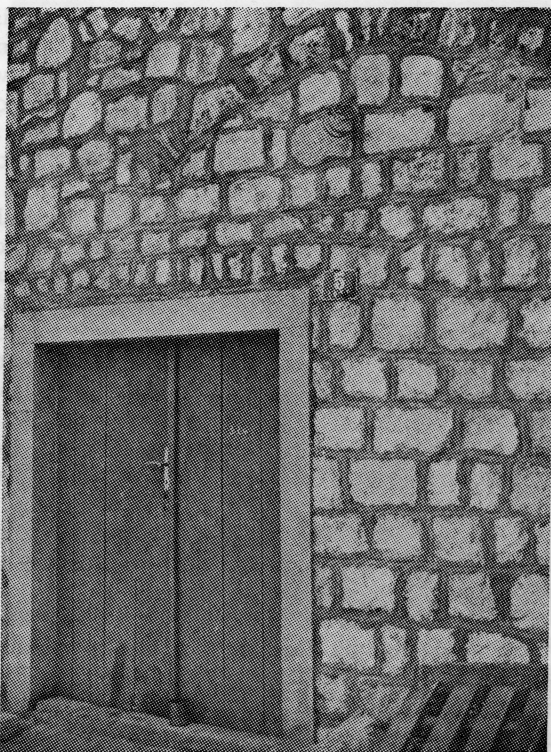
Isto. Fo. 16v 1. 10. 1565.

Isto. Fo. 139 29. 11. 1565.

Isto. 56-1a/6 Fo 116. 17. 12. 1569... itd.

Slika 7: Mažimov orsan u Luci Šipanskoj... i ondje jedino kameni luk ulaznih vrata svjedoči da je tu nekad bio orsan (vlasništvo obitelji Posidel)

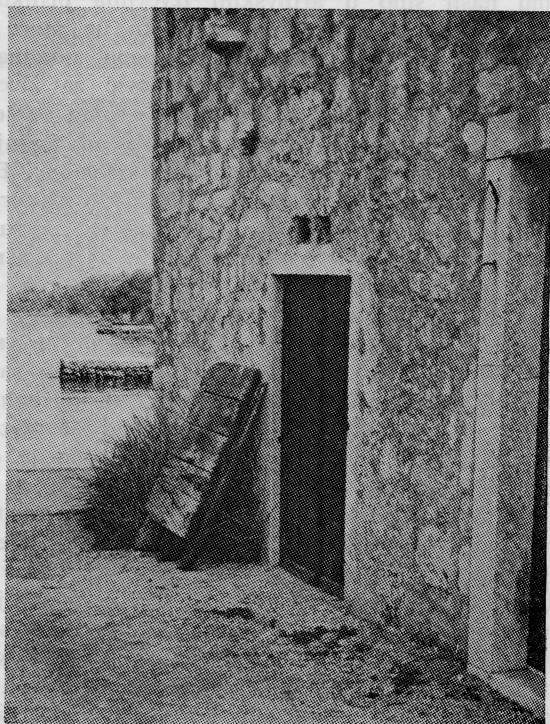
Slika 8: Cabana... tako su ovaj orsan zvali Šipanji po kome je i predjel u Luci Šipanjskoj gdje se orsan nalazi dobio ime. U njemu je do nedavno trajala brodograđevna djelatnost. Danas, bolje od riječi govori slika... (vlasništvo Vice Glavić)

nim fugama, a sve su prostorije presvođene kamenim svodom za razliku od mnogih sličnih građevina u starom Dubrovniku gdje su lukovi i svodovi izgrađeni od sedre.

Prostorije ovog orsana uzdižu se jedna iznad druge (kaskadno) zbog čega je njihova visina različita: između najveće i susjedne prostorije razlika iznosi 30 centimetara, a između ove i slijedeće 40 centimetara. Razlog tome valja tražiti u konfiguraciji terena, kamenitom i strmom, pa umjesto ukopavanja u tvrd teren graditelji ovog orsana su na tom tvrdom terenu postavili temelje a nasipavanjem su izravnali teren i tako sagradili ovaj orsan. Iznad svodova prostorija koje su polovično ukopane u zemlju prostirala se terasa pokrivena kamenim pločama (kao što je to slučaj kod većine dubrovačkih orsana) a iznad svoda najveće prostorije (koja je bila podignuta na temeljima kamenja obalnog ruba a koja je sada porušena) uzdizao se krov »na dvije vode« pokriven crijepom (kupama), što također nije posebna rijetkost kod dubrovačkih orsana. (Takav je krov i na orsanu u obližnjoj vali Vrbova samo što je ovaj bio pokriven kamenim pločama). Patinom vjekova sve je obojeno, a vjetar i more na njegovim ostacima i danas okušavaju snagu u svom rušilačkom bijesu. Ali osim što vrijeme i stihija čine svoje ni ljudi ga ne štede... na njegovoj sjevernoj strani vađeno je kamenje iz zida, pa nastavi li se i dalje sa »zaštitom« ovog objekta kao do sada, nije daleko dan kada će se o njemu govoriti kao o jednoj ruševini više na ovom lijepom otoku.

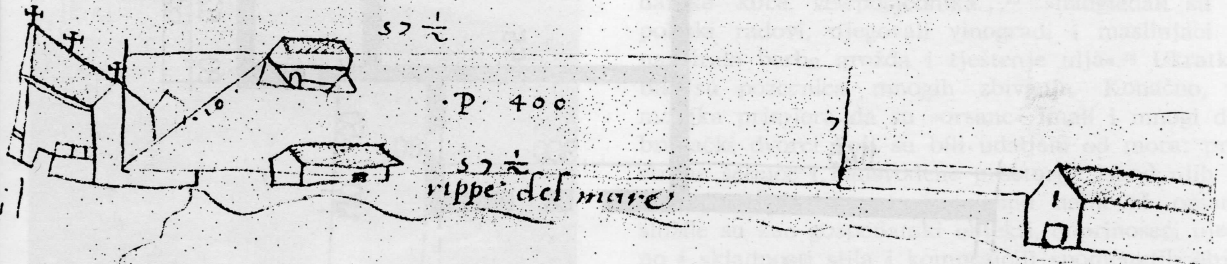
Površina čitavog orsana iznosi oko 306 metara kvadratnih, što smo utvrdili mjerenjem unutrašnjosti sačuvanih prostorija, a površinu najveće prostorije od cca 184 metra kvadratna (koja više ne postoji) odredili smo na temelju predaje mještana o svojevremenom postojanju ostatka jednog zida na samom obalnom rubu (temelji fasadnog zida orsana u pravilu bili su na samom rubu kopna i mora) koji je more kasnije sasvim porušilo, a koji je — navodno — bio dio glavnog nosećeg istočnog zida ovog orsana, te na temelju ostataka početka kamenog svoda i ugaonog kamenja. Teško je precizno odrediti prvobitnu namjenu svake prostorije u ovom orsanu: ova najveća u svakom slučaju služila je za izgradnju brodice i izradu pojedinih dijelova brodskog trupa, oplata, opreme i drugog što se kasnije ugrađivalo na samom brodu.

Iz ove (nekad najveće) prostorije kroz dvostruka nadsvodena vrata, široka 1,10 metara svaka, međusobno rastavljena kamenim stupom 90 centimetara širokim i 190 centimetara visokim (koji je srušen, ali se jasno razabire njegovo postolje i vrh) ulazilo se u prostoriju 9 metara dugu, 4,50 metara široku i 3,90 metara visoku... na sjevernoj strani u prostoriji postoji kvadratast prozor 105 x 105 centimetara, na južnoj strani ove prostorije prozor veličine 130 x 100 centimetara je zazidan, a postoje i dva udubljenja (neka vrst zidnih ormara) na istočnom zidu, veličine 150 x 105 centimetara i 160 x 130 centimetara. Postoji i prostor za ventilaciju, a vidljivi su tragovi i nekih kasnijih preinaka i kamenih konzola na južnom zidu ove prostorije, za što je teško odrediti namjenu. Teško je i inače odrediti namjenu ovoj prostoriji u kompleksu ovog orsana

Slika 9: Cabana je imala još jedan orsan. I danas postoji, ali je izgubio svoje vanjske oznake karakteristične za dubrovačke orsane (vlasništvo Iva Malovoza)

*ff drbrnt prvtem smu... su... orsanima...
 Thomanio vsilovr ff...
 clatir, ibi dr' unmi... do*

PORTO d' Zupana nominat^o Santo Zor^o

Slika 10: Jedno od vrlo rijetkih sačuvanih svjedočanstava o orsanima u dubrovačkim službenim knjigama... Uz opis terena i granica posjeda pisar je nacrtao i skicu zemljišta koje se ustupa novom vlasniku, označivši da se granica na istoku završava »zidićem koji vodi do orsana«. Desno na skici nacrtan je i sam orsan

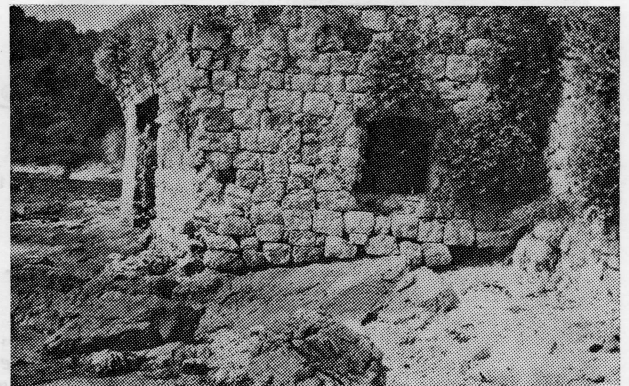
upravo zbog relativne uskoće vrata koja su iz glavne vodila u ovu prostoriju kao i zbog toga što iz ove prostorije u susjednu prostoriju ne postoji nikakav prolaz. Zanimljivo je navesti i debljinu i način izgradnje glavnih konstruktivnih zidova ove prostorije: debljina istočnog zida iznosi 110 centimetara, sjeverni zid građen je na način što mu do visine od 170 centimetara debljina iznosi 80 centimetara, a zatim se sužava za 25 centimetara i iznosi 55 centimetara, kolika je debljina i unutrašnjeg uzdužnog konstruktivnog zida koji razdvaja ovu od susjedne prostorije. Prostorija je u svemu sačuvala svoj prvobitni izgled i s obzirom na stoljeca koja su prohujala nad ovim objektom a da nije popravljan, u dobrom je stanju.

Iza ove prostorije nalazi se prostorija 11,50 metara duga, 5,20 metara široka i 3,20 metara visoka, mjereno s unutrašnje strane, koja osim vrata 185 centimetara visokih i 125 centimetara širokih te s jednom stepenicom od 45 centimetara visokom kojom se spušta u unutrašnjost prostorije, drugih otvora nema: ne postoji nikakav prolaz koji bi povezivao ovu sa susjednim prostorijama pa je teško određeno kakova je bila njena uloga u funkciji ovog orsana... vjerojatno je to bilo skladište. I ova je prostorija prilično dobro sačuvana, jednako kao i najmanja prostorija u ovom orsanu koja se nalazi u produžetku ove prostorije od koje je razdvojena poprečnim konstruktivnim zidom debljine 55 centimetara na kome nema nikakvog otvora. Ova prostorija osim vrata — 185 centimetara visokih i 125 centimetara širokih — te ulaznom stepenicom 45 centimetara visokom, ima i jedan manji prozor na fasadnom istočnom zidu: prozor je 60 centimetara širok i 80 centimetara visok. Fasadni zid ove prostorije iznesen je 10 centimetara van pa se dobija utisak kao da je meknadno dograđen (fuge su u nekoliko poremećene u odnosu na zid susjedne prostorije) iako u odnosu na sjeverni i zapadni zid predstavlja kompaktnu cjelinu: ni po čemu se ne dobija dojam da su kasnije (eventualno) građeni.

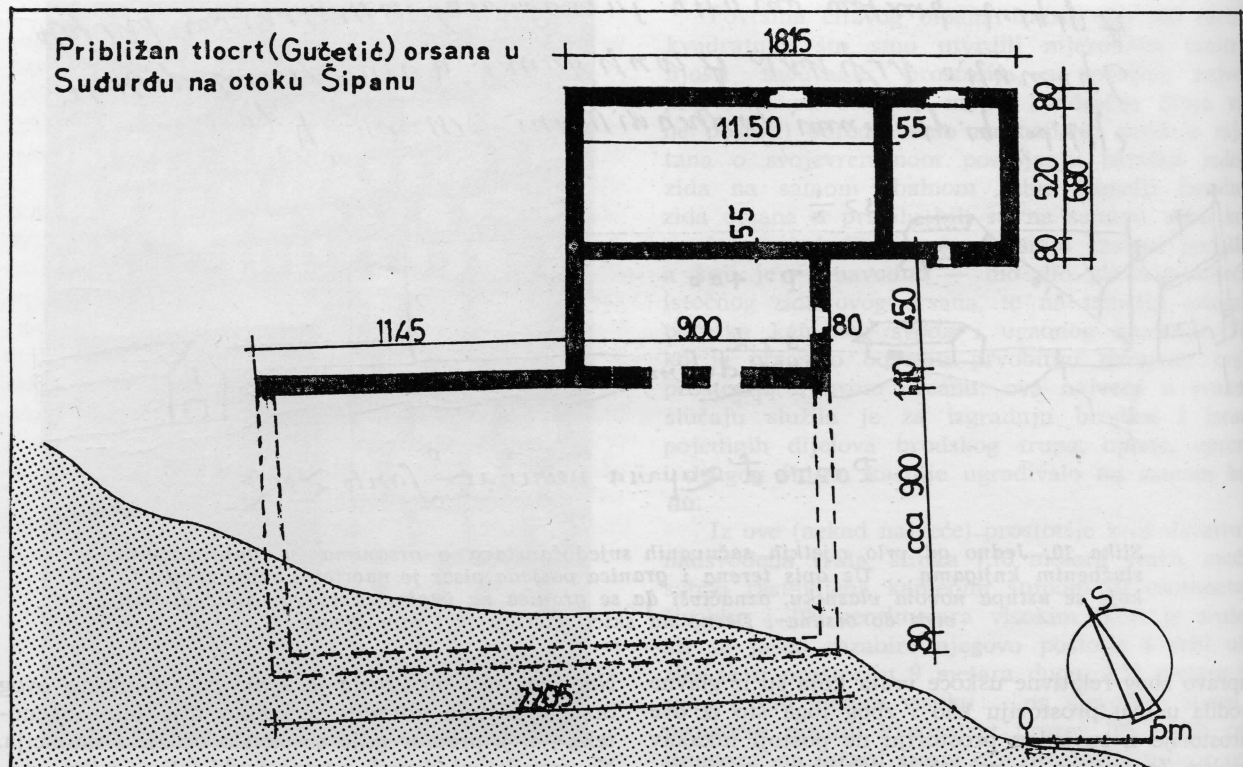
Namjenu ove prostorije je u okviru kompleksa ovog orsana najteže odrediti u koliko nije bila »skeno-teka«, t. j. prostor gdje se čuvalo oružje i municija. Ne manjka ni drugih pretpostavki, ali se njima nećemo posebno baviti tim više i prije što se mnoge detalje o šipanskim orsanima uopće, pa tako i o ovom orsanu trebati dopunjavati, provjeravati, dokazivati i u arhivskim dokumentima tražiti potvrdu, vjerujući da je ipak negdje o njima ponešto zapisano i da će strpljiv istraživački rad jednom biti nagrađen uspjehom.

I još jedan detalj o ovom orsanu: od Gučetića orsan je prešao u vlasništvo Ivana Getaldi pok. Vlaha (ne zna se točno kada), od koga su ga 1908. godine kupili Ivan i Miho Bogdan (Jozovi) kako se to navodi u knjigama zemljišno-knjižnog odjela Okružnog suda u Dubrovniku. I kao mala zanimljivost: predio oko ovog orsana otočani u razgovoru nazivlju »za orsanom« odnosno »na orsanu« kako je to u nekim radovima zabilježeno.²³

²³ Mieczyslaw Karaš: Toponimia wysp Elafickich na Adriatyku. Str. 31. red. br. 54.

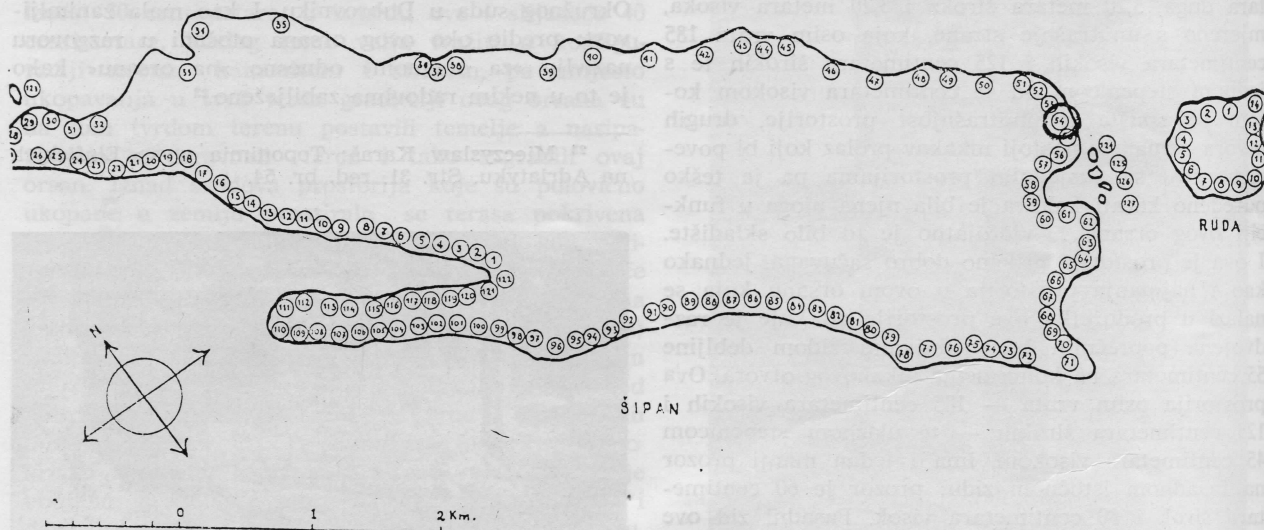
Slika 11: Gučetićev orsan u Sudurđu, ostaci ruševina svjedoče u kakvom se stanju danas nalazi

Slika 12: Tlocrt nekadašnjeg Gučetićevog orsana u Sudurđu. Nekad je to bio najveći orsan ne samo na Šipanu već i na čitavom području Dubrovačke Republike

Među pitanjima koja u vezi s ovim orsanom čekaju odgovor jest i pitanje kako je, kada je i zbog čega je srušena najveća prostorija ovog orsana da više nikada ne bude obnovljena niti orsan korišten. Pučka predaja navodi da je nastradala u požaru ili eksploziji, odnosno da je srušena u potresu. Ovo posljednje, međutim, teže je prihvatljivo jer bi tada stradali i drugi šipanski orsani a i drugi dijelovi ovog orsana a ne samo jedna njegova prostorija.

Čini se da je vjerojatnija (bar do sada) pretpostavka da je porušena od eksplozije: za vrijeme francuske okupacije Dubrovačke Republike, pa tako i ovog otoka, na obližnjem otočiću Rudi Francuzi su bili sagradili utvrdu i topovima branili strateški važan prolaz između otoka Šipana i Lopuda u Koločepski kanal. I danas šipanski ribari zovu postu na tom predjelu otočića Rude »pod baterijom«. A topovske granate i drugu municiju navodno su uskladištili u

Mapa 3.

Slika 13: Poljska akademija nauka izdala je rad Mieczysława Karasa »Toponimia wysp Elafickich na Adriatyku« u kome je ovaj poljski znanstvenik obradio toponime Elafitskih otoka. Na mapi prikazan je Šipanu, a u opisu pod red. br. 54 (na mapi označeno kružićem) spomenut je naziv »orsan« i »na orsanu« uz opis da je to zaljev gdje su od davnine građeni brodovi... Ukupno je ubilježeno 127 naziva uvala, uvalica, rtova, otočića i drugih objekata na obalnom rubu otoka Šipanu.

Slika 14: Detalj Gučetićeve orsana u Suđurđu, vrijeme i nebriga su učinili svoje...

ovom orsanu. I — nepažnja ili sabotaza — došlo je do eksplozije koja je razrušila ovaj dio orsana. Po drugoj verziji to su uradili Englezi kada su se iskrcali na Rudu (2. 5. 1813. god) »razorili tvrđavu, zarobili posadu a topove uništili«, da se nekoliko dana nakon toga iskrcaju i na otok Šipan (u Suđurđu), kojom prilikom je jedno topovsko zrno sa engleskog brika pogodilo orsan i izazvalo eksploziju koja je sve do danas ostavila neizbrisiv ožiljak na ovom impozantnom zdanju kao rječito svjedočanstvo o Šipanu kao pozornici mnogih zbivanja u proteklim burnim stoljećima i Šipancima kao ljudima koje je lomio život i tok ekonomsko-društvenih procesa u tolikoj mjeri da se mnoge detalje iz prošlosti nije uspjelo ni sačuvati ni zabilježiti, a da se i ne govori vratiti njihovom prvobitnom izgledu i namjeni, što nije mimoišlo ni ovaj orsan.

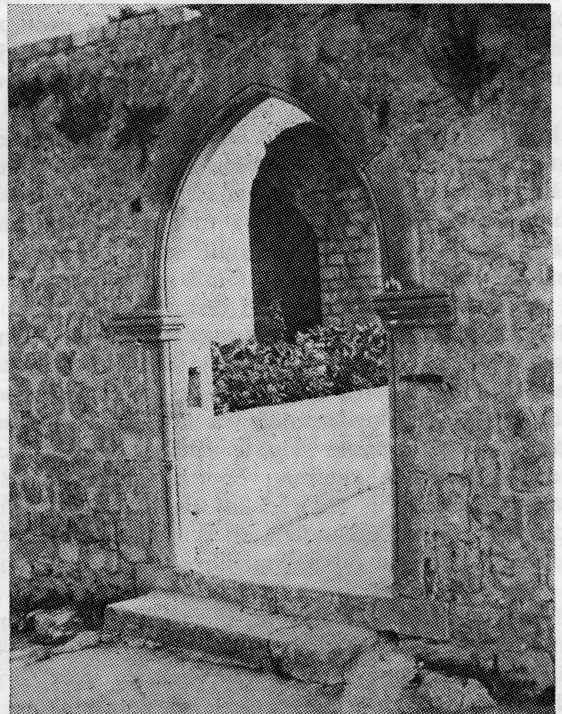
U vezi sa šipanskim orsanima potrebno je spomenuti i detalj da dvorci Vice Stjepovića — Skočibuhe, pomorca, brodovlasnika i jednog od najbogatijih i najpoznatijih privrednika svog vremena u starom Dubrovniku, rodom sa Šipana, koji je imao u Suđurđu na Šipanu, u blizini mora, dva — za ono vrijeme — raskošna dvorca, od kojih je jednog, i to onog bliže moru sam sagradio, nisu imali orsan! Sve ostalo što je karakteriziralo istančan osjećaj renesansnog Dubrovčanina, počev od izbora položaja za gradnju dvorca okruženog šumom i morem pa do oblikovanja prostora i jedinstvenog građevinsko-hortikulturnog sklopa, bilo je tu: prostrani vrt, čvrsta i jedinstvena kompozicija perivoja i zgrade, visok ogradni i obrambeni zid, impozantna kula, kapelica, paviljon ili glori jet, i prostrana šetnica ispod koje se, međutim, nije nalazio orsan, kao u većine drugih dvoraca, već prostrana mlinica za preradu maslina

i drugi gospodarski objekti. Poznato je da se u dubrovačkim dvorcima, pa tako i onim na dubrovačkim otocima, nije samo lješkarilo već se pored od mora, lova, pisanja, plesanja i sviranja i učilo, »pa je ladanjski život doprinosio i kulturnom izdizanju«,²⁴ i radilo se »jer su ljetnikovci ujedno bili i gospodarske kuće veleposjednika...²⁵ »nadgledali su se poljski radovi, nje govali vinogradi i maslinjaci te nadzirala berba grožđa i tještenje ulja.«²⁶ Ukratko: bili su pozornica mnogih zbivanja. Konačno, ne manjka primjera da su »orsane« imali i mnogi dubrovački dvorci koji su bili udaljeni od mora: prostrane šetnice i nadsvođene prostorije ispod njih sa kamenim lukom vrata, u svemu nalik na orsane, služile su kao gospodarski objekti, doprinoseći ujedno i skladnosti stila i kompoziciji spomenutih objekata, pa takovih zdanja ne manjka ni na otoku Šipanu: primjer Kneževa dvora na Šipanu rječito svjedoči sam za sebe, a također i detalji na dvorcima Pozze, Gozze, Bona, Gradi i Natali koji se nalaze u prostranom šipanskom polju, odnosno podalje od mora. Spomenuti primjer Skočibuhinog dvorca, prema tome nije ništa posebno, iako u nekoliko pobuđuje zanimanje jer su Skočibuhini dvorci za razliku od navedenih u blizini mora. Naime, udaljeni su jedva tridesetak metara od mora, a to je zanemarujuća razdaljina, tim prije što je ta udaljenost nekada bila i manja jer nanosi iz godine u godinu povećavaju kopno na štetu suđurađske lučice (koja se ne bageruje). Zatim, dvorac od mora dijeli potpuno ravna površina (brisani prostor) na kojoj se

²⁴ dr Cvito Fisković: Kultura dubrovačkog ladanja. Str. 19.

²⁵ Isto. Str. 26.

²⁶ Zdenka Marković: Pjesnikinje starog Dubrovnika. JAZU Zagreb 1970. str. 77.

Slika 15: Detalj prostrane terase Kneževa dvora u Luci Šipanskoj ispod koje se nadsvođeni prostor koristio za razne svrhe

Slika 16: Jedna od tri još preostale »bite« u suđuradskoj uvali...

ni tada, jednako kao i sada, nije nalazio nikakav objekat. Objekti koji se danas redaju sa strana prostranog vrta ovog dvorca građeni su kasnije, čime su i ovi dvorci izgubili unekoliko onu nekad toliko karakterističnu crtu potpune usamljenosti. Međutim, navodi se da ih je sam Vice Skočibuha gradio i prodavao, odnosno poklanjao, u želji da stvori naselje a i da za sebe osigura potrebnu rođnu snagu.²⁷ Osim toga i danas se pomoću drvenih klada i vitla izvlače ovdje ribarski leuti, barke i kajiči radi popravka sve do samog ogradnog zida dvorca, a izvješan broj ih tu i prezimi, pa nije bilo poteškoća da se i u prošlosti tako isto radi. I konačno, novac je najmanje bio u pitanju... A mogao se da se željelo i sam dvorac sagraditi još bliže moru u koliko tadašnja vlast, eventualno, nije u tom smislu postavila određena ograničenja, na koja međutim u izvorima nismo naišli. Na kraju, i drugi autori opširno su pisali o gradnji ovih dvoraca²⁸ ali nigdje ne navode da su na takav podatak naišli u dubrovačkim arhivskim knjigama. Prema tome razlozi se mogu samo nagađati, među kojima i taj da je brodovlasnik formata Vice Stjepovića Skočibuhe za svoju rasonodu imao neki veći plovni objekt za koji mu je trebao siguran vez i zaštićeno sidrište a ne orsan, pa orsan nije ni gradio. A siguran vez i zaštićeno sidrište imao je upravo u suđuradskoj uvali koja je prirodno vrlo dobro zaklonjena od svih vjetrova i mora osim jakog šiloka: od najstarijih vremena spominje se kao »vala od pogjate« (tal. *poggiata*) a takova je i danas: uokolo nje bilo je u prošlosti —, prema kazivanju starijih suđurađana — postavljeno 36 velikih kamenih »bita« (bitva)²⁹ uključujući u taj broj i dvije na otočiću Plosnavi koji se nalazi skoro u sredini suđuradske uvale,³⁰ za koje su se vezivala plovila svih vrsta i veličina, a koje su služile brodovima i za »manovru«, za lakši izlazak iz luke. Od

svih njih na svom prvobitnom mjestu nalaze se još svega tri. Sve ostale pretpostavke kojima se pokušava objasniti razlog nepostojanja orsana u suđuradskom dvorcu ne djeluju uvjerljivo pa ih i ne navodimo vjerujući da će dalja istraživanja prošlosti otoka Šipana jednog dana i za taj razlog naći točan odgovor.

x x x

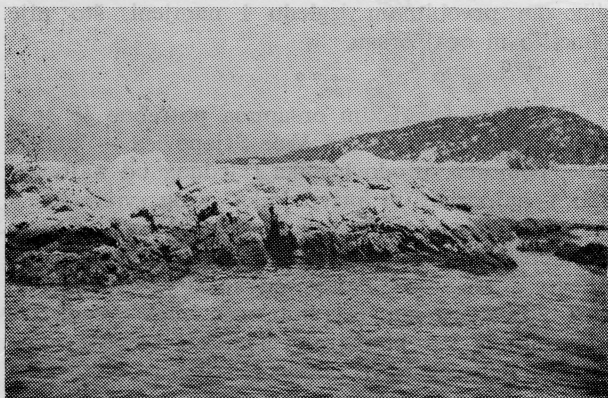
U šipanski zemljišni katastar pripadaju i dva manja otočića — Ruda na istoku i Jakljan (Lakljan) na zapadu — koji su kao i Šipan imali zanimljivu prošlost, a koji su i u okviru ovog našeg razmatranja vrijedni pažnje jer su i na njima bili sagrađeni orsani. Naime, o postojanju orsana na Jakljanu (Lakjanu) u predjelu »Porto Galerac« govori pučka predaja: u općinskom zemljišno-knjižnom odjelu u Dubrovniku koji bilježi postojanje i promjene u imovinskim odnosima na objektima i zemljištu u dubrovačkom kraju unatrag stotinu godina pa na ovamo, nismo naišli na podatke o njegovom postojanju u tom razdoblju. Nije isključeno, ukoliko je postojao, da su od njegovog kamena sagrađeni drugi objekti na ovom otočiću ili drugdje: dešavalo se, nadasve u austrijskim vremenima, u više slučajeva na raznim područjima u dubrovačkom kraju da su stara zdanja djelomično ili u potpunosti porušena da se od njihovog kamena sagrađe drugi objekti.

²⁷ dr Frano Kesterčanek: Renesansni dvorci obitelji Stjepović-Skočibuhe na Šipanu. Anali JAZU God. VIII — IX. Dubrovnik 1960. — 61. str. 151.

²⁸ dr Jorjo Tadić, dr Frano Kesterčanek, dr Jozo Luetić, mr Bruno Šišić, dr Cvito Fisković i drugi.

²⁹ Bitta (tal.) stup za vezivanje na brodu ili u luci.

³⁰ Otočić Plosnavi je prirodno prilično ravan (odatle mu i ime). U prošlosti je bio potpuno izravan (poput platforme) da se olakša pristajanje i iskrcavanje na njega i vezivanje broda na bite koje su na njemu bile postavljene. Kasnije, kada je sagrađena obala (riva) u Suđurdu prestao je služiti ranijoj svrsi, nije se više održavao, pa su valovi brzo doveli sve u prvobitno stanje.

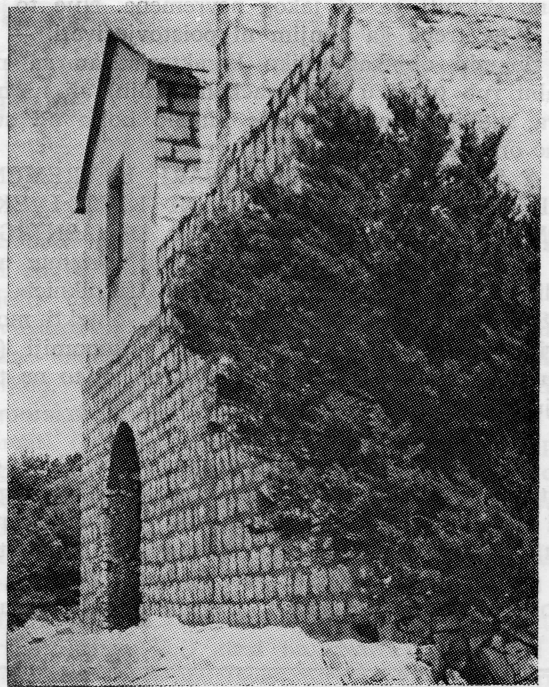
Slika 17: U prilično prostranoj i slikovitoj suđuradskoj uvali nalaze se i tri manja otočića: Plosnavi, Krastavi i Mali. Njihova imena rječito govore o njihovom izgledu. Na otoku Plosnavi bile su postavljene dvije kamene bite za vezivanje brodova a čitav otočić bio je izravan (kao plato) radi lakšeg pristajanja uz njega i vezivanja brodova. Međutim, protekom vremena je more otočiću vratilo prvotni izgled.

Što se tiče orsana na Rudi on i danas postoji.

Na temelju izvornih podataka obrađena je prošlost ovog otoka³¹ iz koje se vidi da je koncem jula 1513. godine dubrovački vlastelin Marin Franov Kaboga sklopio pogodbu s Tomom Stijepa Radinovićem, zidarom iz Šipana (s kojim je prethodno bio dogovorio da mu podigne crkvicu na Rudi) da sagradi orsan koji će biti 21 lakat dug, širok 9 a 3 i po lakta visok, sa dobro okresanim kamenjem i na tvrdim temeljima a presvođen opekama. Kasnijom pogodbom, trećom po redu, dogovoreno je te iste godine, da mu povrh orsana sagradi i kuću te jedan bunar sa svodom od opeke, što je sve i danas vidljivo, istina sve u vrlo jadnom, zapuštenom i ruševnom stanju, dok su od crkvice vidljivi jedino ostaci temelja: ono što je karakteristično za većinu dubrovačkih orsana nije preskočilo ni ovog na Rudi: ostaci njegovi podsjećaju na razaranja i prirodna i ljudska, više ljudska nego prirodna, što kao crna stranica, koja se teško može izbrisati, svjedoči kako u mnogim razdobljima protekle povijesti u odnosu na kulturno-historijske spomenike naše pomorske prošlosti i prošlosti uopće nije bilo društvenih rješenja ni poruka pa je mnogo toga propalo bez dostojanstva s kojim se nekada s pravom dičilo.

I tako se, da zaključimo, i na Šipanu u odnosu na orsane sve svelo na onu poznatu izreku: bilo pa prošlo. Umjesto da se spasilo, spašavalo i spašava što se još spasiti dade.

Priča se i na Šipanu o turizmu (sve u superlativu), raspričalo se na sva usta što je Šipan i što bi sve za nas — i dubrovačkom i jugoslavenkom turizmu — mogao značiti: o njegovoj još uvijek nedirnutoj prirodi koja je iznad svake umjetnosti, o raj u zemlji otvorenom i dostupnom svakome u skladu s onom poznatom Vojnovićevom »Šuti i gledaj jer riječi za tu ljepotu nema«, ...o čistom moru, o renesansi i venecijanskoj gotici ...poput mudrog starca uvijek se ponavlja prošla slava, a u stvari i praksi svijest o značaju što nam pruža baština ni izdaleka još nije postala zajedničko vlasništvo čitavog društva... malo se što uklapa u historijski ambijent: ni pomorstvo, ni brodogradnja, ni ribarstvo ni prirodno bogatstvo ovog otoka. Govorilo se i nastojalo da se na otoku osnuje jedna zbirka, da ne kažemo, muzej otoka Šipana, i u njemu pohrane još dostupne vrijednosti i tako spase od zaborava i uništenja. Ali, tu hvalevrijednu inicijativu nitko prihvatio nije. Ukazivalo se i na orsane i potrebu da se zaštite i namijene nekoj korisnoj svrsi, ali dalje od riječi nije se pošlo. »Zli primjeri kvare dobre običaje«, kaže narodna mudrost, pa su tako i ovdje vikend kuće na većoj cijeni od orsana i dvoraca koji vape za obnovom. I u tom isticanju vidljivih znakova suvremenog blagostanja pojedinaca prelazi se i realno rasuđivanje i osjećaj mjere pa se gradi i radi bez plana i stila što već sada nagrđuje šipanska naselja, posebno Luku i Suđurađ, do nepopravljive tragičnosti. Samo, istini za volju, isključivo krivci za to nisu ipak sami vlasnici tih zdanja već i društvena administracija: »... ne može se od pojedinaca zahtijevati neki smišljeni plan gradnje

Slika 18: Orsan vlastelinske obitelji Kaboga na otočiću Ruda (blizu Šipana) u potpunosti je doživio sudbinu ostalih šipanskih orsana

kada društvo nije izradilo i ozakonilo svoj opći plan³² pa pojedinci davaju ton toj gradnji umjesto da je obratno. A najteže je pri tom što se ne poštuju ni historijske ni prirodne vrijednosti.

Može se, čitajući ove retke, primijetiti da je lako bilo plemićima u prošlosti graditi velebna zdanja: s mnogo novaca i mogućnosti da grade gdje žele nije se teško uklapati u ambijent, kao što im je bezbrižan život omogućavao da se s istančanijim osjećajem za lijepo ne narušava već obogaćuje i oplemenjuje priroda... Ima, naravno, u tome ponešto i istine...

Ali...

U uvali Maslinici, na sjevernoj strani otoka Šipana, da spomenemo samo jedan primjer, ribari su (ne zna se tačno kada) u taj od iskona nedirnuti ambijent locirali ribarsko skladište i izgradili pred njim mandrač. Vanredno su lijepo sve to uklopili u okolinu ničim ne poremetivši sredinu... lijep, skladan i funkcionalan služi i danas ribarima i uljepšava pejzaž. Sagradili su ga od kamena što je izvađen na licu mjesta i pokrili ga kamenim pločama, a osim za smještaj ribarskog alata po potrebi se u njemu moglo kraće vrijeme i prebiti i popraviti manji plovni objekat (kajić), od

³¹ Vicko Lisičar: Tri dubrovačka otočića. Dubrovnik 1935. str. 141.

Za Rudu se navodi da je u 11. stoljeću pripadala dubrovačkom vlastelinu Valiju Urania čija je udovica 5. travnja 1200. g. trećinu otoka prodala Mariji, ženi Matije de Menze (Menčetić). Poslije toga prešla je u vlasništvo vlasteotske porodice Kaboga. Kaboga je prodao Rudu Šipanju Rajmundu Puhjeri, a ovaj Lopudaninu Melku Troboku, od koga su je kasnije kupili Antun Beloč i Antun Ivanković iz Trstenoga, a zatim prodali Hermanu Čurlici.

³² Duško Kečkemet: Arhitektura u primorskom krajoliku — Suvremena kriza graditeljstva. Pomorski zbornik br. 21. Rijeka 1981. str. 319 — 334.

nosno skloniti ga od jakog nevremena. Nije to orsan i ne treba ga s njim ni poistovjećivati, — to je ribarski objekat toliko karakterističan za naš obalni rub (pa i u dubrovačkom kraju) ali ni njegova sudbina, nažalost, nije nimalo bolja od sudbine orsana.

A SAGRADILI SU GA RIBARI, U VREMENU KAD IM JE I INTELEKTUALNI NIVO I EKONOMSKI STANDARD BIO ISPOD DANAŠNJEG...

Osim što služi ribarima služi i turizmu: već godinama tu se uprilićuju izleti i »fiš-piknici« pa služi i kao dokaz kako se ovi drevni objekti mogu korisno upotrebiti i u suvremenoj ekonomiji (turizmu) skladno se nadopunjujući a da za to ne trebaju nikakove posebne investicije.

Ali, običaj je otupio instinkt.

Kao da nije riječ o kulturno-historijskim objektima velike vrijednosti koje su gradili i sagradili naši ljudi i koji su dio naše pomorske prošlosti a koji i svojim sadržajem i svojom slikovitošću govore o kulturi dubrovačkog ladanja pa im se s obzirom na to mogla i trebala odrediti druga-

čija svrha nego što se nepopravljivo dopustilo da ih prekrije zaborav. Jer, u pučkoj predaji otočana već danas se orsani jedva spominju a i u dokumentima je pronađeno do sada vrlo malo podataka. Zato smo se i u ovom napisu morali ponekad zadovoljavati i površnim navodima preuzimajući (o njima) bez kritike priče i mišljenja u uvjerenju da je i to bolje nego ništa.

Može se ponekad čuti i »opravdanje« da u propadanju šipanskih (i drugih) orsana i nema nečeg posebnog: jedno propada, drugo se rađa i u tom propadanju ili rađanju ponekad nestane i ponešto vrijedno što se kroz stoljeća s mukom steklo i čuvalo. Recimo, kao na primjer orsani.

Služili su svrsi dok je trebalo...

Nije nam namjera analizirati ovaj ni slične navode: spomenuli smo ih samo kao detalj o jednom shvaćanju kojim je nanesen velik gubitak našoj kulturno-historijskoj i pomorskoj baštini, uvjereni da su orsani u turističkoj budućnosti otoka Šipana bili vrijednost koja se mogla iskupiti i valorizirati s velikom dobiti.

Jugoslavenska tankerska plovidba

Složena organizacija udruženog rada za pomorski promet brodogradnju turizam i trgovinu, s ograničenom i supsidijarnom odgovornošću

Radna zajednica — Zajedničke službe SOUR-a

Borisa Kidriča 3,
57000 ZADAR
Telefon: 22-377
Telex: 21127
Telegram: Jugotanker
Sjedište SOUR-a JTP

RO JUGOTANKER
RO BRODOGRADILIŠTE
RO TURISTHOTEL
RO TANKERKOMERC

Predstavništvo:
Pino Budičin 1,
51 000 RIJEKA
Telefon: 25-542
25-625
Telex: 24198

RO JUGOTANKER: U unutrašnjem prometu vrši prijevoz tereta i putnika vlastitim i unajmljenim brodovima u svim kategorijama plovidbe, pružanje usluga bunkeriranja brodovima. U vanjskotrgovinskom prometu vrši izvoz i uvoz za vlastite potrebe radne organizacije, međunarodni pomorski transport robe i putnika, agencijski poslovi u inozemstvu, usluge ukrcanja i iskrcaja i bunkeriranja i slično.

RO BRODOGRADILIŠTE: Vršiti gradnju i popravke brodova, brodskih strojeva, uređaja, opreme i željeznih konstrukcija, te se bavi off shore poslovima. Posjeduje dva plutajuća doka. Kapacitet dizanja doka I je 2.300 tona težine, dužina 89,6 metara, dužine preko potklada 75 metara, maksimalan gaz 4,4 metra, a može primiti brod maksimalne širine 16 metara. Kapacitet dizanja doka XVI je 8.500 tona težine, dužina 159 metara, dužina preko potklada 140 metara, maksimalni gaz 7 metara, a može primiti brod maksimalne širine 23,5 metara.

RO TURISTHOTEL: Hoteli i turistička naselja na kopnu i otocima: »Pinija« — Petričane, »Alan« — Starigrad (naturist), Crvena Luka — Biograd n/m, Božava, Luka, Sali, »Koritnjak« — Iž Veli, »Zadranka« — Ugljan; Autokampovi: Starigrad-Paklenica, Crvena Luka; »Marina« — Yacht club; Pogon za proizvodnju slastica; Praonica rublja, vlastita putnička agencija: izleti, transferi, garažiranje kola.

RO TANKERKOMERC: U unutrašnjem prometu u osnovnoj djelatnosti bavi se trgovinom na veliko prehrambenim proizvodima i industrijskim neprehrambenim proizvodima. U sporednoj djelatnosti vrši usluge ukrcanja i iskrcaja brodova, vagona i sredstava cestovnog saobraćaja naftom, naftnim derivatima, proizvodima petrokemije i ostalom tekućom robom, čišćenje rezervoara, brodskih tankova, vagona i autocisterni, prerada i pakovanje naftnih derivata, proizvoda petrokemije i ostale tekuće robe, poslovi broskog snabdjevača, posredovanje u prometu roba. U vanjskotrgovinskom prometu obavlja izvoz svih proizvoda radnih organizacija — članica SOUR-a Jugoslavenske tankerske plovidbe, uvoz opreme, repromaterijala, rezervnih dijelova sirovina za potrebe radnih organizacija članica SOUR-a, izvoz i uvoz prehrambenih proizvoda i industrijskih neprehrambenih proizvoda, zastupanje inozemnih tvrtki i držanje konsignacijskih skladišta, posredovanje u vanjskotrgovinskom prometu, malogranični i prekomorski promet, poslovi javnih skladišta u međunarodnom robnom prometu, opskrba stranih brodova, pružanje privrednih usluga: iskrcaja brodova, željezničkih i cestovnih prometnih sredstava proizvodima petrokemije i ostalom tekućom robom, čišćenje i održavanje sredstava prijevoza petrokemije i ostale tekuće robe, prerada i pakovanje proizvoda petrokemije, naftnih derivata i ostale tekuće robe.